

تأثیر سنت و مدرنیته بر بناهای عمومی دوره پهلوی اول شهر تبریز

ویدا شعاریان ستاری

دانشجوی دکتری معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

محمد رضا پاکدل فرد^۱

استادیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

سیروس جمالی

استادیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

مهسا فرامرزی اصلی

استادیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۹

چکیده

با ورود معماری مدرن به ایران، ساختمان‌های عمومی بیش از هر نوع ابنیه دیگر تحت تأثیر این گرایش قرار گرفته و شکل خاصی، عملکردگرا و ساده به خود گرفتند. با روی کار آمدن پهلوی، رضاشاه که سعی در زدودن خاطره قاجار و ایجاد ذهنیت و هویت جدید بود، شهر تبریز را نیز با ساخت و سازهای مدرن بسیاری مواجه نمود. در دوره پهلوی اول، آمیختگی سبکی حاصل از تأثیرپذیری و یا تلفیق، خود منجر به نوعی معماری با سبک شاخص شد. در این پژوهش، تلاش شده میزان تأثیرپذیری بناهای عمومی دوره پهلوی اول (۱۳۰۰-۱۳۱۸) تبریز از سنت و مدرنیته، بر اساس نظر متخصصین و خبرگان معماری بررسی و تحلیل شود. روش تحقیق بصورت توصیفی-تحلیلی با روش پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری ۱۰۲ نفر متخصص معماری که حجم نمونه برابر ۵۰ نفر شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از تکنیک تاپسیس با نرم افزار SPSS استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که کارخانه‌ی چرم بر مبنای نظر پاسخ‌گویان از سایر بناها بر مبنای هر یک از مؤلفه‌های پلان، تزیینات داخلی، فرم، هندسه نما، مصالح با درجه نزدیکی ۰/۷۳۷ نسبت به سایر بناها مدرن‌تر است و عمارت شهرداری تبریز با درجه نزدیکی ۰/۰۹۱۶، نسبت به سایر بناها سنتی‌تر می‌باشد. نتیجه گرفته می‌شود که در اکثر این ساختمان‌ها تلفیقی از عناصر سنتی و مدرن به کار رفته که با توجه به نتایج تحقیقات مشابه، نشانگر ماهیت منحصر بفرد معماری آن دوره می‌باشد.

کلمات کلیدی: سنت، مدرنیته، بناهای دوره پهلوی اول، بناهای عمومی، شهر تبریز

مقدمه

در معماری معاصر یک صد سال اخیر ایران، از یک طرف، حضور آرام و گام به گام غرب را در عرصه معماری دوره قاجار نمی‌توان نادیده گرفت و از طرف دیگر ورود معماری غربی به ایران و به خصوص حضور سبک معماری مدرن در دوره پهلوی اول، سرعت تحولات را در عرصه معماری و شهرسازی افزایش داده است. یکی از عوامل مؤثر در این تغییرپذیری، اثرگذاری مکتب معماری مدرن جهانی بر معماری ایران و ظهور برداشتی ایرانی از مکتب معماری مدرن در این سال‌ها بود؛ گونه‌ای از معماری که اولین بار، در تهران، دهه دوم دوره پهلوی اول پدیدار شد و سپس در شهرستان‌ها توسعه و رشد پیدا نمود (کیانی، ۱۳۸۲: ۶). در دوره پهلوی اول، آمیختگی سبکی حاصل از تأثیرپذیری و یا تلفیق، خود منجر به نوعی معماری با سبک شاخص شد. شاخصه‌های حاصل از تأثیرپذیری معماری غرب و مکتب مدرن در دوره پهلوی اول علاوه بر این که حرکتی عجولانه و شتابان دارد، از تنوع و تعدد سبکی برخوردار می‌باشد. ضمن این‌که، این تأثیر و تحول کاملاً آشکار و آغاز گسسته شدن کامل از گذشته است (قبادیان و کیانی، ۱۳۹۲).

یکی از اصطلاحات مبنا در این پژوهش، ساختمان‌های عمومی است. منظور از بناهای مذکور، ساختمان‌هایی هستند که متعلق به عموم مردم بوده که با سرمایه‌گذاری و بودجه دولت یا افراد ثروتمند احداث شده و طرح آن‌ها طبق نظر یا تأیید دولت تهیه شده و برای تشریفات خاص به کار رفته و یا مورد استفاده عموم مردم بوده است؛ نظیر کاخ، ساختمان اداری، مدرسه، موزه، یادمان و دانشگاه (زرکش، ۱۳۹۱). در کنار این بناها، تعدادی کارخانه نیز توسط سرمایه‌گذاران ساخته شده که در اکثر موارد تحت تأثیر دیدگاه حاکم به دولت بوده است. در این پژوهش، تلاش شده میزان تأثیرپذیری بناهای عمومی دوره پهلوی اول تبریز از سنت و مدرنیته، بر اساس نظر متخصصین و خبرگان معماری بررسی و تحلیل شود.

این تحقیق کمی و کیفی و با توجه به روش تحقیق تاریخی، از اسناد و مدارک معتبر به منظور تبیین ویژگی‌های مشترک و عمومی در بین بناها استفاده شده است. از طریق تحلیل محتوا، به بررسی مفهوم متغیرهای مستقل تحقیق یعنی سنت و مدرنیته پرداخته، و تأثیر آن بر متغیر وابسته یعنی معماری تبریز در دوره پهلوی اول پرداخته می‌شود. برای پی‌جویی و تأیید یافته‌ها، مصاحبه با صاحب نظران در کنار مرور متون به صورت تلفیقی خواهد شد. بدین منظور، طرح‌ها و ساختمان‌های مهم در شهر تبریز در دوره زمانی معماری مدرن (پهلوی اول) به عنوان نمونه موردی انتخاب شده‌اند. به عبارتی بازه زمانی از سال ۱۳۰۰ تا پایان معماری مدرن عالی‌ه ۱۳۱۸ ه.ش. (۱۹۳۹ م.) خواهد بود. بناهایی که در این بررسی با خصوصیات بناهای عمومی در این دوره هم‌خوانی دارند مشخص، طبقه‌بندی و ویژگی‌های آن‌ها تبیین خواهد شد. لذا داده‌های تحقیق، طرح‌ها و ساختمان‌های احداث شده بین سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۱۸ در تبریز و هم‌چنین نظر طراحان، معماران و نظریه‌پردازان در حوزه معماری معاصر ایران در خصوص این دوره زمانی است. داده‌ها از طریق مطالعات میدانی، کتابخانه‌ای و مصاحبه جمع‌آوری شده است. سپس، بر اساس مبانی نظری، زمینه‌های مربوط به میزان تأثیر سنت یا مدرنیته در هر کدام از بنا شامل تزئینات، پلان، فرم، هندسه نما، مصالح و... به صورت پرسش‌نامه و با روش طیف لیکرت انجام و برای پایایی سوالات از آلفای کرونباخ استفاده شد

که برابر ۰/۷۲ بدست آمد، جامعه آماری شامل ۱۰۲ از متخصصین معماری در شهر تبریز بود که حجم نمونه برابر ۵۰ نفر از صاحب نظران معماری بدست آمد و پرسشنامه بین آنها توزیع شد که از میان آنها ۴۳ مورد تکمیل و تحویل داده شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از تکنیک تاپسیس ۳ با نرم افزار آماری SPSS استفاده شد. نهایتاً بر اساس تحلیل پاسخ‌های ارائه شده به تحلیل و نتیجه‌گیری در خصوص میزان تأثیر سنت یا مدرنیته در هر کدام از بناها پرداخته شد.

مبانی نظری

سنت و مدرنیته

سنت^۴ واژه‌ای است که دارای معانی مختلفی است و در فرهنگ لغت آکسفورد سنت به معنای تحویل و تحویل دادن است (Prickett, 2009). سنت، در اصل به معنای روش و طریق است، اعم از طریقی پسندیده یا ناپسند، گفتار و کردار و تقریر معصوم (معین، ۱۳۹۱: ۱۹۲۷). سنت از نظر شیلز «هر چیزی است که از گذشته به امروز منتقل می‌شود» (Shils, 2006). گیدنز بر این عقیده است که، سنت‌ها از جریان نوسازی دور نمی‌شوند و در یک ارتباط هم‌زیستی درونی با مدرنیته درگیر هستند و در برخی جوانب جامعه، حتی مدرن‌ترین جوامع، ادامه می‌یابند (گیدنز، ۱۳۸۷: ۷۴-۷۹). سنت نوعی اقدام عمدی، تکرار و یادآوری است برای اینکه ما میراث گذشته را از دست ندهیم (Prickett, 2009). سنت در برگرفته تمام بارورها و عقاید انسانهاست که شامل بناها ساختمانها، مناظر، کتابها، مجسمه‌ها، یادبودها و افراد و... می‌باشد. سنت ما را قادر می‌سازد که چیزهایی را از نیاکان خود به ارث برده و آنها را به جانشینان خود انتقال بدهیم (Alexander, 2016). سنت کل یک تمدن را در بر می‌گیرد و آن را به نسل‌های دیگر منتقل می‌کند (سجادی و همکاران، ۱۳۹۳).

کلمه مدرنیته نیز از ریشه لغوی کلمه لاتین «Just Now» به معنی «همین الان» گرفته شده است. (Madsen, 2014) «مدرنیته»، صرف‌نظر از معنی آن در زبان فارسی، به عنوان معادل واژه «مدرنیزاسیون» به کار می‌رود. مدرن به معنای روزآمد بودن، با زمان همراه شدن و به هنگام بودن است. (گنجی، ۱۳۸۲). «مدرنیزاسیون» به شرایط فرهنگی، اجتماعی و فکری زمان حال اشاره دارد. (Baudelarie, 2010) در واقع مدرنیته، تبلور عینی و تجسم یافته‌ی دنیای جدید بوده و مدرنیسم یا تجددگرایی، تبلور عقیدتی و احساسی این دنیا است. واژه مدرنیته را نیز معمولاً با مفهوم تجدد، و واژه مدرنیسم را با نوگرایی و تجددگرایی برابر می‌دانند. در بیشتر تعاریف، مدرنیته را یک دوره تاریخی و در نتیجه یک پدیده زمان‌مند و مکان‌مند می‌دانند (علی بابایی، ۱۳۹۱: ۵۳۷). مدرنیته گویای وضع کنونی و موجود یک پدیده و شی در زمان و مکان مشخص حال می‌باشد که بیانگر تفاوت با گذشته آن پدیده و شی می‌باشد. (Zima, 2014)

شکل‌گیری معماری مدرن در ایران

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های بحران تجدد در ایران، از این واقعیت خبر می‌دهد که غالب پیشگامان تجددطلبی در ایران عصر قاجاریه در رویکرد خود به غرب، به رغم دلبستگی فراوانی که از خود برای پیشرفت و ترقی علوم و فنون،

فرهنگ، صنایع و اقتصاد در جوامع پیشرفته غربی و ایجاد آن پیشرفت‌ها در جامعه ایران نشان داده‌اند، نتوانسته‌اند به شیوه‌ای بسنده به کانون‌های فکری سازنده آن پیشرفت‌ها و ترقی راه یابند (حق جو و همکاران، ۱۳۹۸). امتناع اندیشه سیاسی و اجتماعی ایرانیان برای زایش و پویا شدن اندیشه‌های جدید قرن‌ها بود که هرگونه زمینه و امکان خلاقیت فکری در ایران را در بسیاری از حوزه‌های گوناگون از بین برده بود اما افراط در شیفتگی غالب پیشگامان تجددطلبی در ایران عصر قاجاریه و مشروطیت و اخلاف آنان در ادوار بعدی تاریخ و جامعه ایران نسبت به غرب و تجدد غربی، عامل مهمی است که هرگونه فرصت شناخت نقادانه آنان از غرب، تجدد غربی و نیز سنت‌ها را تا حدود زیادی سلب کرد (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰). با آغاز مدرنیزاسیون در دوره پهلوی اول به صورت گسترده، نیاز به مصالح و امکانات مدرن به شکل روزافزونی در کشور احساس شد. از اوایل سلطنت پهلوی اول به تدریج مصالح مدرن مانند میلگرد، تیرآهن و سیمان، جهت احداث کارخانجات، پل‌ها و شبکه‌های راه آهن وارد کشور شد و کارخانه سیمان شهر ری در سال ۱۳۱۲ احداث گردید. از این دوره است که اولین نمونه ساختمان‌ها به سبک معماری مدرن در ایران شکل گرفت. معماری مدرن اولیه، با آغاز جنگ جهانی اول ۱۹۱۴ م. (۱۲۹۳ ه.ش.) به پایان رسیده بود، سلطنت پهلوی اول ۱۳۰۴-۱۳۲۰ ه.ش. بعد از پایان جنگ جهانی اول آغاز شد و حدوداً مقارن با معماری مدرن عالیه (۱۲۹۷-۱۳۱۸ ه.ش.) است. لذا منطقی است که در این دوره، ساختمان‌ها به سبک جدیدتر معماری مدرن و یا به عبارتی معماری مدرن عالیه طراحی شوند (قبادیان و کیانی، ۱۳۹۲). با ظهور و توسعه معماری مدرن، ساختمان‌های عمومی که پیش از این نیز تطبیق کمی با معماری گذشته و سنتی ایران داشتند، شکل و شمایل خاصی، عملکردگرا و ساده به خود گرفتند. تقارن در حجم بنا، پلان و نما که قبل از نهضت مدرن از ویژگی‌های معماری بود، به شدت کم اثر شد و به طور جدی و به عنوان تحولی تازه و دستاوردی جدید در ساختمان‌های فراوان پس از دوره بیست ساله جای خود را باز کرد (حق جو و همکاران، ۱۳۹۸).

معماری تبریز در دوره پهلوی اول

اگرچه وجود جریان‌های فکری با هویت ایرانی مثل «سبک ملی»^۱ در میان برخی معماران دوره پهلوی اول، همچون مهندس هنریش در طراحی بانک ملی تهران وجود داشت، ولی تأثیرات چنین نگرشی بیشتر محدود به پایتخت ماند و شهرهای دیگر ایران هم چون تبریز، کمتر تحت تأثیر چنین جریان‌های فکری در دوره مذکور قرار گرفتند. در واقع، معماری بناهای مهم در تبریز بین سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰، کمتر رنگ و بوی ایرانی داشت (قدسی فر، ۱۳۸۷: ۹۶). معماری بناهای دولتی شهر تبریز، در اوایل دوران حکومت رضاخان، به شدت تحت تأثیر عوامل سیاسی و اجتماعی دوران مربوطه بوده است، از این رو به دلیل ایجاد کاربری‌های جدید، همچون بلدییه و اهمیتی که شهر تبریز در طول تاریخ برای کشور ایران داشته، بسیاری از کاربری‌ها برای اولین بار در ایران، در تبریز شکل گرفته‌اند. این تمایل به ایجاد کاربری‌های جدید، هم پای پایتخت، نیاز به تسریع در عملیات ساختمانی این بناها را دو چندان کرده بود. لذا برای چنین اقدامی دو دیدگاه وجود داشت؛ یکی به کارگیری معماران و مهندسان اروپایی که در آن زمان در منطقه حضور داشتند و دیگری، وام‌گیری از معماری کشور مبدأ کاربری‌ها، که از این حیث شکوه و جلال

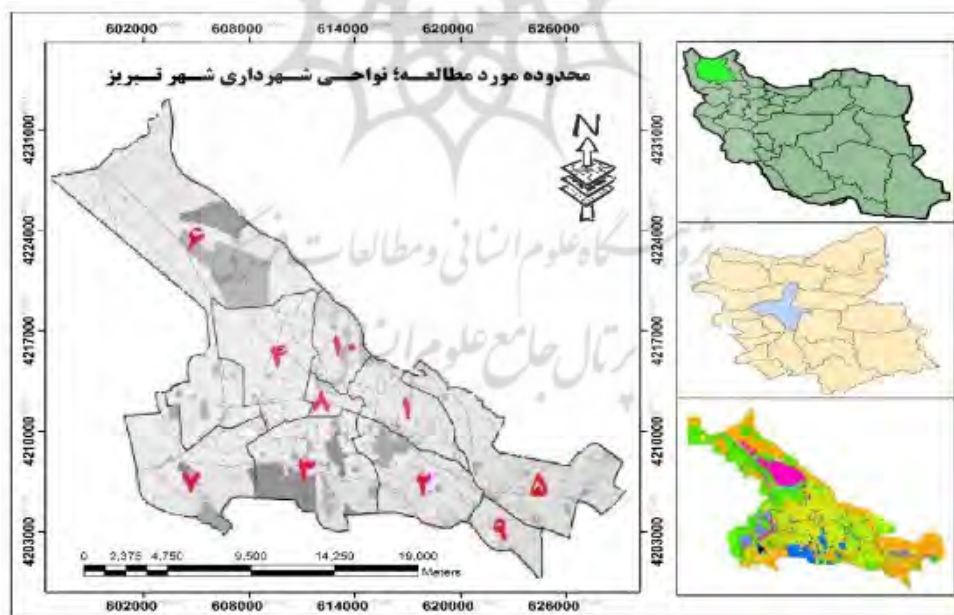
معماری با اهمیت را در بازگشت به گذشته می‌دیدند. حاصل چنین اقدامی، بنای شهرداری تبریز است که تقریباً ۹۰ درصد اجزا و عناصر ساختمانی آن، عناصر اقتباسی است. این روند در طی سال‌ها منجر به حضور معماران ایرانی جهت ایجاد بناهای عمومی شد که نتیجه آن، شباهت بیشتر معماری این گونه بناها در تبریز، به معماری باستان‌گرا و ملی‌گرا پایتخت شده است، روندی که شهرهای بزرگ ایران جهت ایجاد بناهای مهم خود به کار می‌گرفتند. اگرچه گرایش‌های ملی‌گرایانه و باستانی‌گرایی، هم‌گام با تحولات روز دنیا در معماری و تمایل به ایجاد معماری مدرن بود که حاصل آن، ارائه ساختمان‌هایی هم‌چون دانشسرای عالی تبریز می‌باشد (محمدزاده بوستانچی، ۱۳۹۵).

بمانیان (۱۳۸۵)، در بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری معماری و شهرسازی در دوره پهلوی اول، بطور کلی به بیان تاثیر عوامل مؤثر بر معماری و شهرسازی این دوره پرداخته است و اظهار می‌کند که نقطه عطف تغییر و تحولات در معماری و شهرسازی ایران از زمان پلوی اول شروع می‌شود. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی تاثیر نوگرایی سبک زندگی در معماری خانه‌های دوره پهلوی اول، شهر همدان، نتایج تحقیق نشان‌دهنده نوگرایی در سبک زندگی مردم در شهر بوده که مفاهیم جدیدی از شیوه زندگی نوین، نظیر مصرف‌گرایی، توسعه تعاملات اجتماعی، شکل‌گیری اولیه مدنیت، تمایز و تشخیص اجتماعی و اهمیت اجتماعی زن را به همراه داشته است. تغییر در ساحت شیوه زندگی باعث شکل‌گیری سه الگوی معماری متفاوت شده است. الگوی معماری خانه باغی، خیابانی و خانه‌های تحول یافته سنتی داخل بافت به عنوان مصادیق تحولات معماری خانه‌هایی می‌باشند که از درون ماهیت تحول زندگی، گذار از سنت به نوگرایی تبلور یافته و میزان تحول فضای معماری آنها در تعامل با میزان کیفیت نوگرایی سبک زندگی می‌باشد. نژاد ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۸)، در مطالعه "الگوشناسی معماری کارخانه‌های صنعتی پهلوی اول در تبریز"، نتایج تحقیق نشان می‌دهد الگوی معماری کارخانه‌های صنعتی در دوره پهلوی، ساده، بدون پیچیدگی و دارای ویژگی‌های مشابهی است که از آن جمله می‌توان به پلان‌های چهارگوشه، نمای آجری با قاب‌های آجری، پوشش شیروانی با استفاده از خرپای چوبی و فلزی و همچنین سیستم دیوار باربر با طاق ضریبی، استفاده از هره چینی و تزیینات آجری ساده شده در نماها اشاره کرد. حق‌جو و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه "گرایش‌ها و رویکردهای نظری معماری بناهای دولتی و حکومتی دوره پهلوی اول و دوم" نتایج نشان می‌دهد تاثیرات معماری این دوره از معماری غرب و کشورهای هم‌جوار می‌باشد. فرجی و همکاران (۱۳۹۹)، در "بررسی حضور طبیعت در آثار شاخص معماری دوره پهلوی اول بر اساس روش تبارشناسی فوکو"، نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهند که حضور طبیعت و مفاهیم برگرفته از آن در معماری دوره پهلوی اول دارای یک هویت ثابت دایمی و از پیش تعیین شده و متأثر از سیر تکامل تاریخی نیست؛ بلکه متأثر از حضور گفتمان‌هایی است که در هر دوره و بر اساس ویژگی‌های حاکم بر جامعه شکل گرفته‌اند و عامل قدرت در شکل‌گیری هویت آن‌ها نقش به‌سزایی داشته است؛ علاوه بر آن، گذر زمان، نه تنها عامل تکامل و پیوستگی حضور طبیعت در معماری ایران نبوده، بلکه خالق گسست‌هایی بوده است که می‌توانند مقدمه‌ای برای خلق صورت جدیدی از سلطه و کشف حقیقت و دانشی بدیع در معماری باشند. زانگ و همکاران (۲۰۱۷) در مطالعه کاربرد مدرن مصالح ساختمانی سنتی بر اساس زمینه

جغرافیایی، به تاثیرات مصالح مدرن و سنتی در ساختمانهای شهری با زمینه جغرافیایی پرداخته‌اند. سیمیان و کائنه، (۲۰۱۸)، در تحقیق به سوی درک مفاهیم "مدرنیته"، "مدرنیسم" و "آوانگاردیسم" در نظریه ادبی شوروی و آلمان (تلاشی برای وحدت اصطلاحات)، به تبیین مفهوم مدرنیته پرداخته‌اند. مرود سلیسبوری، (۲۰۱۹)، در مطالعه معماری مدرن و لوکس: زیبایی‌شناسی و تکامل موضوع مدرن، بیان می‌کند که معماری مدرن بر معماری بناها و ساختمانها تاثیر گذاشته و باعث ظهور ایده جدیدی در سبک معماری جهان شده و معماری جهان را تحت تاثیر خود قرار داده است. الزوبی و ملکاوی، (۲۰۱۹)، در تحقیق مطالعه تطبیقی برای خانه‌های سنتی و مدرن از نظر راحتی حرارتی و مصرف انرژی در شهر ام قیس، اردن، نتایج نشان می‌دهد که استراتژی طراحی منفعل در خانه‌های بومی قابل توجه و موثرتر از تکنیک‌های مورد استفاده در خانه‌های مدرن است.

محدوده مورد مطالعه

استان آذربایجان شرقی با جمعیت ۳۹۰۹۶۵۲ نفر از استانهای ترک نشین ایران است که تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی در ناحیه شمال غربی آن واقع شده است. مرکز استان شهر تبریز با جمعیت ۱۵۹۳۳۷۳ نفر ۴۲ درصد جمعیت استان را به خود اختصاص داده است. (بصیری، زینالی عظیم، ۱۳۹۸: ۲۳۶-۲۳۷). شهر تبریز با ۲۱۶۷/۱۹ کیلومتر مربع وسعت و موقعیت جغرافیایی شهر ۳۸ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۳۶ درجه و ۲۳ دقیق طول شرقی از نصف النهار گرینویچ است.

شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

تبریز از سمت جنوب به رشته کوه منفرد همیشه پر برف سهند و از شمال شرقی به کوه سرخ فام (عون‌بن‌علی - عینالی) محدود می‌شود. رودخانه آجی چای (تلخه‌رود) از قسمت شمال و شمال غرب تبریز می‌گذرد و بعد از طی مسافتی قابل توجه در دشت تبریز به دریاچه ارومیه می‌ریزد و مهران‌رود از میانه تبریز می‌گذرد که اکثراً در فصول مختلف سال بی آب است. تبریز زمانی دارای باغات و مزارع فرح انگیز و پر آوازه‌ای بود به همراه قنات‌ها و

چشمه‌های متعدد که امروز تمامی آن همه باغات و مزارع از میان رفته یا درحکم از میان رفتن است و گستره شهر پیرامون خود را به مناطق مسکونی، تجاری، اداری، و صنعتی و خدماتی مبدل ساخته است. (فرامرزی اصل و زینالی عظیم، ۱۳۹۷: ۴۵۱).

از میان بناهایی که بر اساس مطالعات اسنادی مربوط به دوره پهلوی اول شناخته می‌شوند چهار مورد شامل کارخانه چرم خسروی، ساختمان شهرداری، کتابخانه ملی و دانشسرای مقدماتی پسران مورد بررسی قرار گرفته است که در ادامه، این چهار بنا به طور اجمالی معرفی می‌شود.

جدول ۱: چهار بنای عمومی مورد بررسی در دوره اول پهلوی در تبریز

نام بنا	توضیحات	تصویر بنا
کارخانه چرم خسروی	طبق اسناد موجود، کارخانه‌ی خسروی در سال ۱۳۱۰ با مشارکت نه نفر از تاجران تبریز برای تولید چرم شکل گرفته است. این مجموعه در حال حاضر دارای هشت ساختمان جدا از هم می‌باشد که دارای پلان‌هایی به شکل مستطیل یا مربع می‌باشند.	 نگارندگان
ساختمان شهرداری	ساختمان عمارت شهرداری در سال ۱۳۱۴ در مرکزی‌ترین قسمت شهر تبریز در سه طبقه‌ی، زیرزمین، همکف و طبقه اول، با طرح معماری و شهرسازی منحصر به فردی، توسط مهندسان آلمانی احداث گردیده است. این بنا از آسمان به شکل عقاب پرکشیده دیده می‌شود و ترکیب نمای آن از سنگ تراشیده اسپراخون و آجر است که علاوه بر بومی‌گزی، زیبایی و جلوه دوچندانی به آن بخشیده است (باقری، ۱۳۹۶).	 نگارندگان
کتابخانه ملی	بنای این ساختمان سنگی، همزمان با ساختمان شهرداری تبریز در سال ۱۳۱۴ شروع و در سال ۱۳۱۸ به اتمام رسید. پلان کتابخانه دارای سه ناو می‌باشد که ناو میانی به عنوان سالن و ناوهای جنوبی و شمالی به اتاق‌های مورد نیاز اختصاص یافته بود. نمای ساختمان از جنس سنگ محلی اسپراخون و دارای حجاری‌های چشم‌گیری می‌باشد، که از لحاظ معماری شبیه ساختمان شهرداری است. این ساختمان در سال ۱۳۷۸ در فهرست آثار ملی ایران ثبت گردیده است و در زمینی محصور به مساحت ۳۰۰۰ متر مربع و با زیربنایی در حدود ۲۸۶۰ مترمربع ساخته شد.	 نگارندگان
دانشسرای مقدماتی	نقشه ساختمان دانشسرا توسط مهندس سیرو تهیه شده است. وزارت فرهنگ وقت ساختمان دانشسرای تربیت معلم را در سال ۱۳۱۴ ویژه پسران بنا نهاد و این بنا در سال ۱۳۱۵ افتتاح گردید. ساختمان دانشسرا در محلی که به سرباز خانه قدیم معروف بوده و در قسمت مرکزی شهر نزدیک (عالی قاپو) بنا گردید. در حال حاضر از این بنا تحت عنوان مرکز تربیت معلم دخترانه شهید باهنر بهره‌برداری می‌گردد.	 نگارندگان

یافته‌ها

آمارهای توصیفی

به منظور ارائه تصویری از پاسخ‌های داده شده به پرسشنامه‌ی طراحی شده لازم است تا توصیفی از آمار جمع‌آوری شده ارائه شود. با در نظر گرفتن این نکته که حجم نمونه‌ی مورد بررسی پژوهش شامل ۴۳ نفر بوده است، آمارهای توصیفی در این بخش در سه دسته قابل طرح است. در اولین قدم بررسی فراوانی و درصد فراوانی پاسخ‌ها که شکل کلی از پاسخ‌ها را در مورد هریک از بناها نمایش می‌دهد. و بر مبنای آن می‌توان نموداری از میزان سنتی یا مدرن بودن بنا را بر مبنای دیدگاه پاسخ‌گویان ترسیم کرد. در مرحله‌ی دوم مقایسه‌ی فراوانی پاسخ‌ها با یکدیگر است که مقدمه‌ای برای آمارهای استنباطی قلمداد می‌شود. همین‌طور در این بخش بررسی میانگین، انحراف معیار و واریانس اهمیت دارد. در مرحله‌ی بعدی بررسی نحوه‌ی توزیع داده‌هاست که امکان انتخاب آمارهای استنباطی را فراهم می‌آورد.

محاسبه‌ی میانگین انحراف معیار واریانس

پس از بررسی فراوانی‌ها محاسبه‌ی میانگین، انحراف معیار و واریانس داده‌های جمع‌آوری شده اهمیت می‌یابد. همان‌طور که نتایج به دست آمده از فراوانی‌ها تأکید داشت میانگین بیشتر پاسخ‌ها در میانه‌ی طیف مدرن یا سنتی بودن قرار دارد (جدول ۲).

جدول ۲: محاسبه میانگین، انحراف معیار، واریانس به تفکیک بنا

نام بنا	تعداد	میانگین	انحراف معیار	واریانس
کارخانه چرم	۴۳	۳/۹۳۰۲	۰/۴۵۷۵۰	۰/۲۰۹
تزیینات داخلی	۴۳	۳/۸۶۰۵	۰/۵۱۵۵۴	۰/۲۶۶
فرم	۴۳	۳/۸۸۳۷	۰/۴۹۸۰۶	۰/۲۴۸
هندسه نما	۴۳	۳/۰۴۶۵	۰/۵۳۲۴۵	۰/۲۸۳
مصالح	۴۳	۲/۹۵۳۵	۰/۴۸۵۶۸	۰/۲۳۶
شهرداری تبریز	۴۳	۳/۰۶۹۸	۰/۳۳۷۷۳	۰/۱۱۴
تزیینات داخلی	۴۳	۳/۰۶۹۸	۰/۴۰۲۱۰	۰/۱۶۲
فرم	۴۳	۳/۰۰۰۰	۰/۳۷۷۹۶	۰/۱۴۳
هندسه نما	۴۳	۲/۲۵۵۸	۰/۵۸۱۱۷	۰/۳۳۸
مصالح	۴۳	۳/۰۰۰۰	۰/۴۳۶۴۴	۰/۱۹۰
کتابخانه ملی	۴۳	۳/۰۴۶۵	۰/۶۸۸۴۶	۰/۴۷۴
تزیینات داخلی	۴۳	۳/۰۲۳۳	۰/۳۴۴۲۳	۰/۱۱۸
فرم	۴۳	۳/۷۶۷۴	۰/۶۴۸۷۱	۰/۴۲۱
هندسه نما	۴۳	۳/۰۶۹۸	۰/۵۵۱۸۵	۰/۳۰۵
مصالح	۴۳	۳/۷۶۷۴	۰/۵۲۷۲۲	۰/۲۸۷
دانشسرای مقدماتی	۴۳	۲/۹۰۷۰	۰/۳۶۶۰۶	۰/۱۳۴
تزیینات داخلی	۴۳	۳/۱۱۶۳	۰/۴۴۷۷۱	۰/۲۰۰
فرم	۴۳	۳/۹۵۳۵	۰/۴۳۳۸۹	۰/۱۸۸
هندسه نما	۴۳	۳/۰۰۰۰	۰/۳۷۷۹۶	۰/۱۴۳
مصالح	۴۳	۲/۹۷۶۷	۰/۴۶۲۳۱	۰/۲۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

آزمون نرمال بودن داده‌ها

با توجه به این که نرمال بودن یا نبودن داده‌ها در انتخاب نام آزمون پارامتریک یا غیرپارامتریک برای سنجش و تحلیل رابطه‌ی بین متغیرها ضروری است. برای بررسی نرمال بودن داده‌ها چند شیوه‌ی کلی وجود دارد که در ذیل تک‌تک آن‌ها مورد آزمون قرار گرفته است.

بررسی چولگی و کشیدگی

چولگی تقارن یا عدم تقارن تابع توزیع را نشان می‌دهد. در یک توزیع کاملاً متقارن چولگی صفر می‌باشد. چنانچه توزیع نامتقارن با کشیدگی به سمت مقادیر بالاتر باشد، مقدار آن مثبت و چنانچه توزیع نامتقارن با کشیدگی به سمت مقادیر کوچکتر باشد مقدار آن منفی است. کشیدگی نیز به عنوان معیار بلندی منحنی در نقطه‌ی ماکزیمم بیانگر ارتفاع یک توزیع است و مقدار کشیدگی برای توزیع نرمال برابر ۳ می‌باشد. چنانچه کشیدگی مثبت باشد قله توزیع مورد نظر از توزیع نرمال بالاتر و چنانچه کشیدگی منفی باشد، قله از توزیع نرمال پایین تر است. نتایج به دست آمده از این آزمون در جدول (۳) منعکس شده است.

جدول ۳: آزمون نرمال بودن داده‌ها با استفاده از مقدار چولگی و کشیدگی

تعداد	چولگی		کشیدگی		پلان
	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error	
۱۷۲	۰/۲۰۶	۰/۱۸۵	۱/۰۷۴	۰/۳۶۸	پلان
۱۷۲	۰/۶۸۵	۰/۱۸۵	۰/۶۸۱	۰/۳۶۸	تزیینات داخلی
۱۷۲	-۰/۵۱۳	۰/۱۸۵	۰/۲۶۸	۰/۳۶۸	فرم
۱۷۲	-۰/۰۴۷	۰/۱۸۵	۰/۹۲۳	۰/۳۶۸	هندسه نما
۱۷۲	-۰/۲۲۵	۰/۱۸۵	۰/۵۶۰	۰/۳۶۸	مصالح

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

با توجه به این که در حالت کلی چنانچه مقدار چولگی و کشیدگی در بازه ی ۲ تا -۲ قرار باشند توزیع داده‌ها نرمال محسوب می‌شود. نتایج به دست آمده از این آزمون نشان می‌دهد که داده‌ها در مجموع از توزیع نرمال برخوردار هستند. اما از آن جا که در این پژوهش تفاوت بین بناهای انتخابی اهمیت دارد، به منظور اطمینان از برقرار بودن توزیع نرمال داده‌ها به تفکیک هر بنا نیز، توزیع نرمال داده‌های جمع‌آوری شده برای متغیرها را به تفکیک بناها تکرار می‌کنیم (جدول ۴).

جدول ۴: آزمون نرمال بودن داده‌ها با استفاده از مقدار چولگی و کشیدگی

نام بنا	تعداد	چولگی		کشیدگی	
		آماري	انحراف معيار	آماري	انحراف معيار
کارخانه چرم خسروی	۴۳	-۰/۲۹۹	۰/۳۶۱	۲/۰۵۴	۰/۷۰۹
تزیینات داخلی	۴۳	-۰/۲۲۱	۰/۳۶۱	۰/۶۶۳	۰/۷۰۹
فرم	۴۳	-۱/۴۷۵	۰/۳۶۱	۵/۱۴۴	۰/۷۰۹
هندسه نما	۴۳	-۱/۰۴۸	۰/۳۶۱	۴/۵۲۰	۰/۷۰۹
مصالح	۴۳	-۱/۴۴۲	۰/۳۶۱	۶/۹۶۳	۰/۷۰۹
شهرداری تیریز	۴۳	۱/۲۸۵	۰/۳۶۱	۵/۸۶۳	۰/۷۰۹
تزیینات داخلی	۴۳	۰/۶۰۱	۰/۳۶۱	۳/۴۶۰	۰/۷۰۹
فرم	۴۳	۰/۰۰۰	۰/۳۶۱	۴/۸۴۹	۰/۷۰۹
هندسه نما	۴۳	۱/۴۴۹	۰/۳۶۱	۲/۴۵۲	۰/۷۰۹

۰/۷۰۹	۲/۸۳۰	۰/۳۶۱	۰/۰۰۰	۴۳	مصالح	
۰/۷۰۹	۲/۱۳۹	۰/۳۶۱	-۰/۰۶۰	۴۳	پلان	کتابخانه ملی
۰/۷۰۹	۶۴۰۴	۰/۳۶۱	۰/۳۹۹	۴۳	تزیینات داخلی	
۰/۷۰۹	۹/۰۷۷	۰/۳۶۱	-۳/۰۳۰	۴۳	فرم	
۰/۷۰۹	۴/۵۳۷	۰/۳۶۱	-۰/۸۴۶	۴۳	هندسه نما	
۰/۷۰۹	۴/۴۸۸	۰/۳۶۱	-۲/۲۶۹	۴۳	مصالح	
۰/۷۰۹	۴/۱۳۷	۰/۳۶۱	-۱/۲۱۹	۴۳	پلان	دانشسرای مقدماتی
۰/۷۰۹	۱/۸۱۹	۰/۳۶۱	۰/۵۵۵	۴۳	تزیینات داخلی	
۰/۷۰۹	۲/۷۶۵	۰/۳۶۱	-۰/۲۷۳	۴۳	فرم	
۰/۷۰۹	۴/۸۴۹	۰/۳۶۱	۰/۰۰۰	۴۳	هندسه نما	
۰/۷۰۹	۲/۱۴۶	۰/۳۶۱	-۰/۰۹۴	۴۳	مصالح	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

نتایج به دست آمده از این آزمون نشان می‌دهد که به جز متغیر تزیینات داخلی دانشسرای مقدماتی، داده‌ها از توزیع نرمالی برخوردار نیستند و تنها مقدار چولگی و کشیدگی متغیر تزیینات داخلی در بنای دانشسرای مقدماتی است که در بازه‌ی نرمال ۲ تا ۲- قرار دارد. بدیهی است با توجه به این‌که پرسشنامه‌ی حاضر بر مبنای مقیاس لیکرت طراحی شده است، نتایج به دست آمده قابل پذیرش است چرا که داده‌های جمع‌آوری شده مقادیر پیوسته را شامل نمی‌شوند و در واقع این داده‌ها به علت گسسته بودن معمولاً دارای توزیع نرمال نیستند.

آمار استنباطی

آزمون کروسکال-والیس

با توجه به توزیع غیر نرمال داده‌ها امکان استفاده از آزمون آنالیز واریانس وجود ندارد بنابراین از آزمون ناپارامتریک معادل آن یعنی آزمون کروسکال-والیس در این پژوهش استفاده شده است (جدول ۵).

جدول ۵: آزمون کروسکال-والیس

مصالح	هندسه نما	فرم	تزیینات داخلی	پلان	
۶۷/۲۸۷	۶۱/۲۹۵	۹۲/۳۸۵	۶۹/۹۵۵	۸۲/۰۳۶	Kruskal-Wallis H
۳	۳	۳	۳	۳	df
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	Asymp. Sig.
a. Kruskal Wallis Test					
b. Grouping Variable: نام بنا					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

همان‌طور که در جدول فوق منعکس شده است آماره‌ی کروسکال-والیس با درجه آزادی ۳ برای مؤلفه‌ی پلان برابر با ۸۲/۰۳۶، برای مؤلفه‌ی تزیینات داخلی برابر با ۶۹/۹۵۵، برای مؤلفه‌ی فرم برابر با ۹۲/۳۸۵، برای مؤلفه‌ی هندسه نما، برابر با ۶۱/۲۹۵ و برای مؤلفه‌ی مصالح برابر با ۶۷/۲۸۷ است که با در نظر گرفتن معنادار بودن آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد، به علت پایین تر بودن مقدار معناداری به دست آمده از نتایج جدول فوق از مقدار ۰/۰۵، فرض صفر رد می‌شود و بر این اساس می‌توان استدلال کرد که متغیرهای پژوهش در گروه‌های مورد بررسی (بناهای چهارگانه) یکسان نیستند. که این امر خود بیانگر متفاوت بودن میزان توجه به نگرش سنتی یا مدرن در طراحی هر یک از بناهاست، که البته با توجه به تفاوت در عملکرد بناها کاملاً منطقی به نظر می‌رسد. مقایسه‌ی اختلاف میانگین گروه‌ها که در جدول زیر منعکس شده است، این تفاوت را بیشتر آشکار می‌کند (جدول ۶).

جدول ۶: مقایسه اختلاف میان میانگین‌های گروه‌ها

نام بنا	تعداد	پلان	تزیینات داخلی	فرم	هندسه نما	مصالح
	N	Mean Rank	Mean Rank	Mean Rank	Mean Rank	Mean Rank
کارخانه چرم	۴۳	۱۳۶/۳۶	۱۳۱/۱۵	۱۲۱/۲۸	۱۰۰/۰۲	۷۰/۴۹
شهرداری تبریز	۴۳	۷۳/۳۵	۷۱/۶۲	۵۴/۸۴	۴۳/۲۷	۷۲/۴۹
کتابخانه ملی	۴۳	۷۴/۰۱	۶۷/۸۳	۱۱۷/۱۶	۱۰۴/۰۸	۱۳۱/۹۹
دانشسرای مقدماتی	۴۳	۶۲/۲۸	۷۵/۴۱	۵۲/۷۲	۹۸/۶۳	۷۱/۰۳
Total	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

آزمون فریدمن

این آزمون که مشابه تحلیل واریانس دو عامله در آزمون‌های پارامتریک است زمانی مورد بررسی قرار می‌گیرد که هدف بررسی وضعیت گروهی از متغیرها در چند وضعیت مختلف باشد. براساس نتایج به دست آمده اولویت هر یک از موارد بر اساس رتبه‌بندی معنی‌داری مشخص می‌شود به عبارت دیگر در این آزمون فرض صفر این نکته را مورد آزمون قرار می‌دهد که K متغیری هم بسته از یک جامعه‌ی مشابه هست. در این جا برای آن‌که دریابیم کدام یک از مؤلفه‌ها بیشتر در تغییر نگرش نسبت به بناها موثر بوده‌اند از این آزمون استفاده می‌کنیم. با توجه به نتایج منعکس شده در جدول (۷) با در نظر گرفتن آماره آزمون $112/166$ و درجه آزادی 4 ؛ معنی دار بودن آزمون در سطح خطای کمتر از $0/05$ مورد تایید قرار می‌گیرد به این معنا که رتبه‌بندی مؤلفه‌های سازنده معماری بناها از نظر پاسخ‌گویان معنادار است. به عبارت بهتر پاسخ‌گویان رتبه‌بندی متفاوتی از مؤلفه‌های مؤثر بر نام معماری فضاها دارند.

جدول ۷: آزمون فریدمن

نتایج آماری آزمون	بررسی رتبه‌ها	Mean Rank
N	پلان	۳/۱۱
Chi-Square	تزیینات داخلی	۳/۱۶
df	فرم	۳/۵۱
Asymp. Sig.	هندسه نما	۲/۲۱
a. Friedman Test	مصالح	۳/۰۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

در عین حال به منظور بررسی تفاوت میان مؤلفه‌ها لازم است میانگین رتبه‌ی آن‌ها را نیز که در سمت چپ همین جدول منعکس شده است مدنظر قرار دهیم. همان طور که نتایج به دست آمده از بررسی میانگین رتبه‌ی هر یک از مؤلفه‌ها نشان می‌دهد بالاترین میانگین رتبه به فرم بنا با میانگین رتبه $3/51$ اختصاص دارد. به عبارتی فرم بنا بیش از سایر مؤلفه‌ها در نگرش پاسخ‌گویان نسبت به سنتی یا مدرن بودن تحت تأثیر بوده است. در مقابل هندسه‌ی نما با میانگین رتبه‌ی $2/21$ کمترین رتبه را به خود اختصاص داده است. البته همان طور که در نتایج به دست آمده قابل مشاهده است، رتبه‌ی به دست آمده برای هریک از این مؤلفه‌ها بسیار نزدیک به هم هستند و اگرچه تفاوت معنادار آن‌ها بر مبنای آزمون فریدمن مورد پذیرش قرار گرفته است، اما همه‌ی آن‌ها به طور قابل توجهی در رتبه‌بندی فضاها در طیف کاملاً سنتی تا کاملاً مدرن تأثیرگذار بوده‌اند.

رتبه‌بندی بناها بر مبنای مؤلفه‌های معماری با استفاده از تکنیک تاپسیس

اگرچه مقایسه‌ی میانگین‌ها تفاوت بین بناها را بر مبنای مؤلفه‌های سازنده‌ی معماری نشان می‌دهد، با این همه به منظور اطمینان از میزان سنتی بودن یا مدرن بودن مکان‌ها می‌توان از تکنیک تاپسیس استفاده کرد. به منظور فراهم شدن امکان بررسی در مرحله اول، لازم است تا بر مبنای میانگین نظرات پاسخگویان با احتساب شیوه‌ی وزن دهی آنتروپی به نرمال سازی و بی مقیاس کردن ماتریس پرداخت. (جدول ۸) در اینجا تمام معیارها به عنوان معیار مثبت و اثرگذار در سنجش نهایی در نظر گرفته شده‌اند.

جدول ۸: میانگین نظرات، نوع معیار و وزن معیارها

ماتریس میانگین	پلان	تزیینات داخلی	فرم	هندسه نما	مصالح
کارخانه چرم	۳/۹۳۰۲	۳/۸۶۰۵	۳/۸۸۳۷	۳/۰۴۶۵	۲/۹۵۳۵
عمارت شهرداری	۳/۰۶۹۸	۳/۰۶۹۸	۳	۲/۲۵۵۸	۳
کتابخانه ملی	۳/۰۴۶۵	۳/۰۲۳۳	۳/۷۶۷۴	۳/۰۶۹۸	۳/۷۶۷۴
دانشرای مقدماتی	۲/۹۰۷	۳/۱۱۶۳	۲/۹۵۳۵	۳	۲/۹۷۶۷
نوع معیار	مثبت	مثبت	مثبت	مثبت	مثبت
وزن معیار	۰/۲۲۱۲	۰/۱۵۷۹	۰/۲۳۳	۰/۲۲۲۱	۰/۱۶۵۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بدیهی است منظور از بی مقیاس سازی ماتریس به معنای تقسیم هر کدام از مقادیر بر اندازه‌ی بردار است.

جدول ۹: ماتریس بی مقیاس

ماتریس بی مقیاس	پلان	تزیینات داخلی	فرم	هندسه نما	مصالح
کارخانه چرم	۰/۶۰۲۱	۰/۵۸۷۵	۰/۵۶۶۵	۰/۵۳۲۰	۰/۴۶۲۵
عمارت شهرداری	۰/۴۷۰۳	۰/۴۶۷۲	۰/۴۳۷۶	۰/۳۹۳۹	۰/۴۶۹۸
کتابخانه ملی	۰/۴۶۶۸	۰/۴۶۰۱	۰/۵۴۹۵	۰/۵۳۶۱	۰/۵۹۰۰
دانشرای مقدماتی	۰/۴۴۵۴	۰/۴۷۴۲	۰/۴۳۰۸	۰/۵۲۳۹	۰/۴۶۶۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

در مرحله‌ی دوم لازم است تا ماتریس نرمال شده را وزن دهی کرد. وزن دهی معیارها در این مرحله به دو صورت امکان پذیر است نخست با استفاده از نگاه محقق و دوم روش آنتروپی، که برادر این پژوهش به منظور وزن دهی به معیارها از روش آنتروپی استفاده شده است. بر مبنای این روش شاخص‌هایی که از تغییرپذیری بیشتری برخوردار هستند وزن بیشتری پیدا می‌کنند و تمایز بین واحدها با وزن مشخص شده محقق می‌شود. در نهایت در این مرحله لازم است تا ماتریس نرمالیز شده در وزن‌ها ضرب گردد (جدول ۱۰).

جدول ۱۰: ماتریس وزنی

ماتریس وزین	پلان	تزیینات داخلی	فرم	هندسه نما	مصالح
کارخانه چرم	۰/۱۳۳۲	۰/۰۹۲۸	۰/۱۳۲۰	۰/۱۱۸۲	۰/۰۷۶۷
عمارت شهرداری	۰/۱۰۴۰	۰/۰۷۳۸	۰/۱۰۲۰	۰/۰۸۷۵	۰/۰۷۷۹
کتابخانه ملی	۰/۱۰۳۲	۰/۰۷۲۶	۰/۱۲۸۰	۰/۱۱۹۱	۰/۰۹۷۸
دانشرای مقدماتی	۰/۰۹۸۵	۰/۰۷۴۹	۰/۱۰۰۴	۰/۱۱۶۴	۰/۰۷۷۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

در مرحله‌ی سوم فاصله‌ی هریک از بناها در طیف سنتی تا مدرن بودن مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور نخست لازم است جهت‌ی را برای این فاصله در نظر گرفت. تا بر مبنای آن رتبه‌ی هر یک از بناها به دست بیاید. در

پژوهش حاضر رتبه‌بندی فضاها بر مبنای میزان مدرن بودن آن‌ها صورت گرفته است. با توجه به این نکته منظور از گزینه‌ی مثبت مدرن بودن و گزینه‌ی منفی سنتی بودن بناهاست. طبیعتاً منفی یا مثبت بودن این گزینه‌ها به معنای برتری یکی بر دیگری نیست و صرفاً مشخص‌کننده‌ی دسته‌بندی تعریف شده است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱: بهینه‌سازی ماتریس بر مبنای ایده‌آل‌های مثبت و منفی

بهینه‌سازی ماتریس	پلان	تزیینات داخلی	فرم	هنر نما	مصالح
+	۰/۱۳۳۲	۰/۰۹۲۸	۰/۱۳۲	۰/۱۱۹۱	۰/۰۹۸۷
-	۰/۰۹۸۵	۰/۰۷۲۶	۰/۱۰۰۴	۰/۰۸۷۵	۰/۰۷۶۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

همان‌طور که پیشتر مطرح شد، دو گزینه مجازی ایجاد شده در واقع منعکس‌کننده مدرن یا سنتی بودن است. در مرحله‌ی پایانی با در نظر گرفتن ماتریس بهینه، فاصله‌ی بین هر گزینه را با استفاده از روش اقلیدوسی بر مبنای فاصله‌ای که آن‌ها از هریک از ایده‌آل‌ها (مدرن یا سنتی) دارند سنجیده می‌شود. و در نهایت با محاسبه‌ی میزان نزدیکی آن‌ها به ایده‌آلی که جهت مثبت برای آن در نظر گرفته شده بود، هر یک از بناها به ترتیب میزان مدرن بودن تا سنتی بودن دسته‌بندی می‌شوند (جدول ۱۲).

جدول ۱۲: اندازه فاصله از ایده‌آل‌ها و ضریب نزدیکی

اندازه فاصله	+	-	ضریب نزدیکی
کارخانه چرم	۰/۰۲۱۲	۰/۰۵۹۶	۰/۷۳۷۹
عمارت شهرداری	۰/۰۵۹۲	۰/۰۰۰۶	۰/۰۹۱۶
کتابخانه ملی	۰/۰۳۶۳	۰/۰۴۷۲	۰/۵۶۵۵
دانشسرای مقدماتی	۰/۰۵۴۳	۰/۰۲۹۰	۰/۳۴۷۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول (۱۲) می‌توان اشاره کرد که به ترتیب کارخانه‌ی چرم بر مبنای نظر پاسخ‌گویان از سایر بناها بر مبنای هر یک از مؤلفه‌های پلان، تزیینات داخلی، فرم، هنر نما، مصالح با درجه نزدیکی ۰/۷۳۷ نسبت به سایر بناها مدرن‌تر است و عمارت شهرداری تبریز با درجه نزدیکی ۰/۰۹۱۶، نسبت به سایر بناها سنتی‌تر می‌باشد. همچنین کتابخانه‌ی ملی با درجه نزدیکی ۰/۵۶۵۵، در مرتبه‌ی دوم و دانشسرای مقدماتی با درجه نزدیکی ۰/۳۴۷۷ در مرتبه‌ی سوم قرار دارند.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

با گسترش گرایش به مدرنیته در معماری دوره پهلوی اول به صورت گسترده، نیاز به مصالح و امکانات مدرن به شکل روزافزونی در کشور احساس شد. از اوایل سلطنت پهلوی اول به تدریج مصالح مدرن مانند میلگرد، تیرآهن و سیمان، جهت احداث کارخانجات، پل‌ها و شبکه‌های راه آهن وارد کشور شد. از این دوره است که اولین نمونه ساختمان‌ها به سبک معماری مدرن در ایران شکل گرفت. اما از طرف دیگر، در مقابل عده‌ای از افراد با نفوذ جامعه همچنان بر حفظ سنت‌ها در معماری اصرار داشتند و یا تلاش می‌کردند تا تأثیر معماری مدرن در طراحی و ساخت ساختمان‌ها (بویژه ساختمان‌های عمومی و مهم) به حداقل برسانند. بنابراین، بیشتر ساختمان‌های عمومی دوره پهلوی اول در بیشتر شهرهای ایران، از جمله تبریز تلفیقی از گرایش به سنت و مدرنیته را به تصویر می‌کشد. در کل

معماری دوره پهلوی اول در تبریز همانند آثار سایر شهرهای ایران حاصل تحول اندیشه اجتماعی گذار از سنت به مدرنیته بود که اندک اندک از دوره قاجار آغاز و با روی کار آمدن پهلوی به حرکتی پر شتاب تبدیل شد و از زوایای مختلف با دیگر دوره‌های گذشته از آن رو متفاوت است که از همان زوایا دگرگونی فکری ایجاد شد. تحول در ساختار و ارتباطات سیاسی از طریق همان سیاستمداران و سفرا، تحول در نگرش‌های اقتصادی از طریق بازرگانان و پیوندهای تازه اقتصادی و تجاری و تحول در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی به سبب وجود روشنفکران و تربیت یافتگان جدید شهرنشین تماماً زمینه‌ای را برای اصلاحات و نوسازی فراهم ساخت که نخستین قدم‌های آن در نهضت مشروطیت برداشته شده بود. اگر این تغییر و تحول را برخاسته از بینش جدید بدانیم مشخص می‌شود که از قاجار تا پهلوی به چه اندازه متغیر بوده است. اما همین تحول ایجاد شده است که در طی دوره بیست ساله و در سیر خود نیز دارای نگرش‌های مختلف بود، از یک طرف نگرش گذر و دوری از تفکری سنتی و یا مذهبی، از طرف دیگر بازیابی و احیای دوره اقتدار باستانی و از جانب دیگر نگرش مدرنیزاسیون و طلب کردن هر چیز تازه‌ی خارجی، سه دیدگاه فکری بود که متعاقب آن سه نگرش سبکی در معماری این دوره حاصل نمود. حتی تداخل این اندیشه‌ها و نگرشی دو سویه یا چند سویه نیز در پیدایش بناهایی با شیوه‌ی تلفیقی یا التقاطی مؤثر بود. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان اشاره کرد که به ترتیب کارخانه‌ی چرم بر مبنای نظر پاسخ‌گویان از سایر بناها بر مبنای هر یک از مؤلفه‌های پلان، تزئینات داخلی، فرم، هندسه نما، مصالح با درجه نزدیکی ۰/۳۳۷ نسبت به سایر بناها مدرن‌تر است و عمارت شهرداری تبریز با درجه نزدیکی ۰/۰۹۱۶، نسبت به سایر بناها سنتی‌تر می‌باشد. هم‌چنین کتابخانه‌ی ملی با درجه نزدیکی ۰/۵۶۵۵، در مرتبه‌ی دوم و دانشسرای مقدماتی با درجه نزدیکی ۰/۳۴۷ در مرتبه‌ی سوم قرار دارند. نتایج این پژوهش که مبتنی بر نظرات متخصصان معماری بود نیز نشان داد که در ساختمان‌های مورد بررسی تلفیقی از گرایش به سنت و مدرنیته خودنمایی می‌کند ولی با توجه به عواملی چون عملکرد، نوع سرمایه‌گذار و... درجه این تلفیق متفاوت است که علل آن در تحقیقات آتی قابل بررسی است.

در دوره پهلوی اول با اتکاء و استناد به ملی‌گرایی افراطی، به یکباره بین ۱۴ تا ۲۰ قرن تاریخ هنر و معماری پربار و پرافتخار و تکامل یافته ایران را به کناری نهاده و با همکاری معماران غیرایرانی دست به ایجاد عملیاتی می‌زنند که اگر چه ظاهراً ایرانی و ملی است ولی با گسستن چند قرن، به گونه‌ای دیگر کالبد شهرها و معماری و بالنتیجه جامعه و شهر تبریز را با بحران هویت مواجه می‌کند. در این بخش به موارد و موضوعاتی در معماری این دوره - چه محتوایی و چه شکلی - توجه شد که متأثر از نگرش‌های فکری جدید حاصل شدند.

ظهور پدیده برون‌گرایی در مقابل مهم‌ترین صفت معماری گذشته یعنی درون‌گرایی، اصلی‌ترین عامل محتوای بود که باعث تغییرات شکلی در معماری این دوره در شهر تبریز گردید. شاید از میان عوامل متعدد این چرخش، مهم‌ترین عامل، چرخش بینش فرهنگی - اجتماعی (نخست با اعمال حکومت و سپس با پذیرش عمومی) بود. بدیهی بود که دلیل این تغییر شکل در عناصر معماری تعریف دیگری بود که از این عناصر می‌شد. اهمیت و اولویت پلان در طراحی معماری به دلیل روابط عملکردی جدید و نیز ناشی از شیوه جدید آموزشی آکادمیک بود. نمود

معماری بناهای عمومی در گذر از معماری سنتی به مدرنیته در دوره پهلوی اول در شهر تبریز بصورت زیر می‌توان بیان کرد:

- شکل‌گیری راهروهای طویل و قرار گرفته در دو یا چند بال به خصوص در ساختمانهای بزرگ آموزشی دولتی، حکومتی و حل روابط عملکردی به شکل خطی

- اهمیت مکانی پله‌ها در معماری جدید، چه در آستانه ورودی بنا با شکل عریض و طرح تشریفاتی آن و چه در داخل بنا در مهمترین فضای مرکزی بنا و بیشتر به صورت دو طرفه و یا منحنی شکل

- ماندگاری نظام سنتی ساخت و ساز در این دوره و کمترین و دیرترین بهره‌گیری از تکنولوژی و سیستمهای ساختمانی نسبت به دیگر ره آوردهای غرب در شهر تبریز.

- ورودیهای بلند همراه با ستونهای مرتفع، کشیده و متعدد با بیانی از تفاخر و عظمت هم به شکل باستان‌گرایی ایرانی و هم به شیوه اکسپرسیونیستی و اوایل مدرن اروپا

- چرخش جهت پنجره‌ها از درون به بیرون و پنجره‌های بلند و مکرر در بناهای بزرگ دولتی

- شکل‌گیری بالکن و پدیده بالکن‌سازی در نمای خیابانها (هم در ساخت خانه‌ها و هم به شکل بزرگ تر و ایوانی در بناهای حکومتی) و پیوند جدید حوزه داخل با کوچه و خیابان که پیش از این معماری سنتی به شکل ایوان و رو به حیاط داخلی قرار داشت

- رویکرد عمومی به نمای تزئینی آجری و استفاده از نقوش و حجاریهای کلاسیک ایرانی (باستانی) و کلاسیک غربی در دهه اول و گرایش به تزئینات کم و ساده. همچنین به تناسب زمان و مکان استفاده متنوع از تزئینات آجری، سنگی، کاشی و فلزی هم در طرح و هم در مصالح در شهر تبریز

- تغییر نمادهای شهرسازی از بناهای فرهنگی و مذهبی در گذشته به بناهای بزرگ دولتی و حکومتی در این دوره در تبریز. تنوع سبکهای معماری در مدتی کم با سه شیوه سنتی، باستانی و مدرن و هر کدام با دو گرایش و یا دو گونه متمایز و در نهایت رونق و پیشگامی سبک معماری مدرن به ویژه در سالهای بعد از ۱۳۱۰

منابع

ابراهیمی، غلامرضا، سلطان زاده، حسین، میرشاهزاده، شروین، (۱۳۹۶)، تأثیر نوگرایی سبک زندگی در معماری خانه‌های دوره پهلوی اول، شهر همدان، مدیریت شهری، ۱۶(۴۷)، ۵۰۵-۵۲۲.

باقری، احمد، (۱۳۹۶)، نشانه‌های پایداری در ساختمان عمارت شهرداری تبریز. چهارمین کنفرانس بین‌المللی معماری و شهرسازی پایدار-حیی و مصدر، دبی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات.

بمانیان، محمدرضا، (۱۳۸۵)، عوامل مؤثر بر شکل‌گیری معماری و شهرسازی در دوره پهلوی اول، مدرس هنر، ۱(۱)، ۸-۱.

بصیری مصطفی، زینالی عظیم علی، (۱۳۹۸)، تأثیر مبلمان شهری بر کیفیت محیط زیست شهری (مطالعه موردی محدوده خیابان امام تبریز از میدان ساعت تا آبرسان) جغرافیا(برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۹(۳)، ۲۲۹-۲۴۸.

حق جو، امیر، سلطان‌زاده، حسین، تهرانی، فرهاد، سیمون، آیوازیان، (۱۳۹۸)، گرایش‌ها و رویکردهای نظری معماری بناهای دولتی و حکومتی دوره پهلوی اول و دوم، مطالعات هنر اسلامی، ۱۵(۳۴)، ۱۵۴-۱۷۰.

زرکش، افسانه، (۱۳۹۱)، علل تاثیر معماری بناهای دولتی و عمومی بر معماری بناهای خصوصی در دوره پهلوی دوم، باغ نظر، ۹(۲۲)، ۲۳-۳۴.

سجادی، فریبرز، رستمی، محسن، رستمی، ثریا، (۱۳۹۳)، ریشه‌های تاریخی چالش سنت و تجدد در معماری معاصر قاجاریه (۱۹۲۵-۱۷۸۵ میلادی). نقش جهان، ۴(۲)، ۷۶-۸۵.

علی بابایی، غلامرضا، (۱۳۹۱)، فرهنگ سیاسی آرش، چاپ چهارم، تهران: انتشارات آشیان
فرامرزی، مهسا، زینالی عظیم، علی، (۱۳۹۷)، ارزیابی عملکرد مدیریتی شهر تبریز پس از استقرار شورای اسلامی شهر تبریز، جغرافیا(برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۹(۱)، ۴۴۵-۴۵۸.

فرجی، کیانوش، بایزیدی، قادر، باینگانی، بهمن، (۱۳۹۹)، بررسی حضور طبیعت در آثار شاخص معماری دوره پهلوی اول بر اساس روش تبارشناسی فوکو، اندیشه معماری، ۴(۸)، ۱۶۷-۱۸۴.

قبادیان، وحید، کیانی، مصطفی، (۱۳۹۲)، خاستگاه معماری مدرن در تهران (بررسی و شناخت اولین بنای سبک معماری مدرن در پایتخت کشور، نامه معماری و شهرسازی، ۶(۱۱)، ۳۹-۵۸.

قدوسی فر، هادی. (۱۳۸۷)، معماری تبریز در دوره پهلوی دوم. معماری و فرهنگ، ۱۰(۳۱).

کیانی، مصطفی، (۱۳۸۲)، معماری معاصر ایران و مکتب مدرن. معماری و فرهنگ، ۵(۱۵ و ۱۶).

گنجی، اکبر، (۱۳۸۲)، سنت و مدرنیته، بازتاب اندیشه، ۳۸. ۵۶-۷۵.

گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۷)، جهانی رهاشده: گفتارهایی درباره یکپارچگی جهانی، مترجمان: یوسف حاجی عبدالوهاب و علی اصغر سعیدی، چاپ دوم. تهران: انتشارات علم و ادب.

محمدزاده بوستانچی، مهتا؛ یآوری کلور، معصومه؛ و رهبر آزادی، ایلبار، (۱۳۹۵)، بررسی میزان تاثیر معماری اقتباسی و بومی در معماری بناهای دولتی شهر تبریز نمونه‌های موردی: بناهای بلدی، دانشسرای عالی و استانداری. دومین کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری محیط زیست و مدیریت شهری، دبی.

مختاری طالقانی، اسکندر، (۱۳۹۰)، میراث معماری مدرن ایران. تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.

معین، محمدحسین، (۱۳۹۱)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ۲۷

نژادابراهیمی، احد، فرخی، شهین، شب آهنگ، مهسا، (۱۳۹۸)، الگوشناسی معماری کارخانه‌های صنعتی پهلوی اول در تبریز، نقش جهان، ۹(۱)، ۳۳-۴۴.

Alexander, J, (2016), A Systematic Theory of Tradition, Journal fo the Philosophy of History, 10, 1-28. brill.com/jph. 10.1163/18722636-12341313.

Alzoubi, H.H, Malkawi, A.T, (2019), A Comparative Study for the Traditional and Modern Houses in Terms of Thermal Comfort and Energy Consumption in Umm Qais City, Jordan, J. Ecol. Eng. 2019; 20(5):14-22. <https://doi.org/10.12911/22998993/105324>.

Baudelarie, C.P. (2010). The painter of modern life. London: Penguin Classics.

Madsen, O. J. (2014). Modernity. Encyclopedia of Critical Psychology, Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts (MCTH). 1199-1204. doi:10.1007/978-1-4614-5583-7_190

Merwood-Salisbury, J. (2019). Modern Architecture and Luxury: Aesthetics and the Evolution of the Modern Subject. Arts, 8(3), 100. doi:10.3390/arts8030100

Poselyagin, N. (2016). "Testing Modernity". Novoe literaturnoe obozrenie, 4. Retrieved from: <http://magazines.russ.ru/nlo/2016/4/ ispytanie-modernostyu.html>.

Shils, E. (2006). A Fragment of a Sociological Autobiography: The History of My Pursuit of a Few Ideas. Stephen Grosby. London: Transaction.

Prickett, S, (2009), Modernity and the Reinvention of Tradition: Backing into the Future, Cambridge: Cambridge University Press.

- Simyan. T & Kačāne. I, (2018), Towards the Understanding of the Concepts “Modernity,” “Modernism” and “Avant-Gardism” in (Post)-Soviet and German Literary Theory (An Attempt of Terminological Unification)” in Convention 2017 “Modernization and Multiple Modernities”, KnE Social Sciences, 1–31. DOI 10.18502/kss.v3i7.2462
- Zhang, Y, Li, N, Dong, L, Lang, M, (2017), Study on modern application of traditional building materials based on geographical background, UIA 2017 Seoul World Architects Congress. P- 0223.
- Zima, P.V, (2014), Moderne, Postmoderne. In Gesellschaft, Philosophie, Literatur. Tübingen: A. Francke Verlag Tübingen.

